

Глушкова Н.М.

ст. викладач

Одеський державний екологічний університет, Україна

naneta@ukr.net

ВЗАЄМОВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ЕТНІЧНИМИ МОВАМИ ПОДУНАВ'Я

«Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб...», - стверджував видатний український вчений, мовознавець, громадський і культурний діяч Іван Огієнко [1, с. 239]. Державна мовна політика України забезпечує «вільний розвиток, використання і захист... мов національних меншин». Це право затверджено в ст. 10 Основного Закону України.

Демократичне вирішення питань національного і культурного розвитку етнічних меншин має особливу актуальність на півдні Одеської області, в межиріччі Дністра і Дунаю. Адже саме тут спостерігається найбільш багатонаціональний склад населення. За даними Всеукраїнського перепису станом на 2001 рік національний склад цього регіону розподілявся таким чином: українці – 35,8%; болгари – 24,8%; росіяни – 17,7%; молдаване – 15,2%, гагаузи – 4,6% та інші менш численні етнічні групи.

Як бачимо, однією з найбільших етнічних груп є болгарська спільнота. І саме болгарам вдалося зберегти національну культуру, традиції, побут, мову. Протягом багатьох століть українська і болгарська культури, зокрема мови розвивались в процесі взаємовпливу, взаємозбагачення.

Історія взаємозв'язків українського і болгарського народів має дуже давні витоки. Вона починається ще з VI століття, коли південні території сучасної України, заселені слов'янами, увійшли до складу Великого Болгарського царства, яке проіснувало до початку XI століття. Але справжній культурний і мовний взаємовплив настає пізніше, за часів Київської Русі і прийняття Християнства, запровадження якого було б мабуть неможливим без розвитку писемності. У східнослов'янському світі саме поширення писемності передувало офіційному запровадженню Християнства.

У процесі християнізації Русі зв'язки з Болгарією набули нового змісту. Джерелом культурної спільності стала просвітницька діяльність Кирила та Мефодія, яка має непересічне значення для духовного розвитку слов'янських народів. Становленню писемності у Київській Русі сприяли також твори Іоанна Екзарха Болгарського, Климента Охридського, Константина Преславського та ін. Найпопулярнішою на Русі була «Азбучна молитва», видатна пам'ятка староболгарської літератури.

Після запровадження християнства як державної релігії в Київській Русі утверджується кирилична система письма, якою написані всі відомі нам твори XI і наступних століть: Остромирове Євангеліє, Ізборники 1073 і 1076 років, «Слово про закон і благодать», Мстиславове Євангеліє, «Повість минулих літ» та ін.

Але доречно згадати, що Християнство в Болгарії було прийнято значно раніше, у 864-865 роках, за часів князя Бориса I, який у 886 році запросив із Великої Моравії учнів Кирила та Мефодія для подальшої релігійно-просвітницької діяльності. Більш того, у 893 році на церковному соборі в Болгарії, який був скликаний князем Борисом, вперше в історії слов'янська мова була оголошена офіційно церковною, адміністративною і літературною мовою. Це було важливим кроком на шляху до християнізації всього слов'янського світу, було своєрідним «офіційним затвердженням» діяльності солунських братів-місіонерів Кирила та Мефодія, які перекладали церковну літературу з грецької на слов'янську мову ще починаючи з 863 року, коли Кирилом була укладена абетка. Більшість дослідників вважають, що це була глаголиця. Кирилиця ж, на думку І.І.Срезневського та ін. виникла на основі грецького уставу VI-VIII століть, доповненого новими літерами для позначення фонетичних особливостей слов'янської мови.

У багатьох пам'ятках давньоруської писемності, у тому числі в «Повісті минулих літ» неодноразово згадується про спільність походження слов'янських народів, їхніх мов: «вони одного походження, народи споріднені, однієї мови слов'янської». Пізніше, у 1672 році, цю думку літописців підтвердив київський

митрополит Ф.Софонович у своїй «Хроніці з літописців стародавніх». У 1674 році в Києві виходить перша друкована хроніка «Синописис...», що також відстоює ідею спорідненості наших мов.

Мова, що прийшла в Київську Русь після прийняття християнства разом з релігійною літературою і яка одержала назву церковнослов'янської, була тим підґрунтям, на якому утворились східнослов'янські мови. В основу писемності церковнослов'янської мови, як вже зазначалось, був покладений алфавіт, створений одним із братів-місіонерів з грецького міста Солун Кирилом близько 863 року. Перекладали релігійну літературу на слов'янську мову Кирило та Мефодій завдяки тому, що досконало знали староболгарську мову, яка була розповсюджена в Болгарії як літературна ще з другої половини IX століття. Староболгарська мова була близька з давньоруською і зрозуміла у Київській Русі. Але довгий час вона залишалась мовою богослужіння і церковної літератури. Це пояснювалось мабуть тим, що ця мова мала складну звукову систему. Використовували її також у світській літературі, у шкільній освіті.

В історичному плані церковнослов'янська мова протягом століть була чинником, що поєднував східних і південних слов'ян. У передмові до словника «Лексикон тримовний...» 1704 року староболгарську мову називають «матір'ю» всіх мов слов'янських, невичерпним джерелом», від якого походять слов'янські мови. А відомий український мовознавець Памво Беринда в передмові до свого «Лексикону...» (тлумачного словника) писав про церковнослов'янську мову: «...великославна, і в мові широка», що вживається в богослужінні «у Великій і Малій Росії, у Сербії, Болгарії» [2, с. 110].

Починаючи з XIV століття в мові східних слов'ян спостерігається все більше розходжень і поступово починається самостійний розвиток української мови. До цього часу відноситься формування давньоукраїнської літературної мови, що в основі своєї була церковнослов'янською.

У 1596 році з'являється перший словник давньоукраїнської мови Лаврентія Зизанія, а в 1627 році – згадуваний вже «Лексикон...» Памва Беринди.

Використовувалася ця мова й у справочинстві, про що свідчать грамоти XIV-XVI ст., Литовський статут (1529, 1566, 1588 pp.), документи канцелярій гетьманів, архіви багатьох міст України.

Таким чином ми бачимо, що аж до XVIII століття давньоукраїнська мова, що сформувалася на основі староболгарської, була мовою науки, художньої літератури, історичних і філософських творів, об'єктом лексикологічних досліджень.

Формування української мови Півдня України мало свої історичні та етнічні особливості. Вагому роль звичайно відігравав взаємовплив з російською. Але не слід недооцінювати інші етнічні нашарування. Переселення болгар в Причорноморські степи почалося з часів турецького завоювання наприкінці XIV століття. Але до середини XVIII століття ці переселення ще не мали масового характеру. З другої половини XVIII і особливо в XIX столітті починається масове переселення південних слов'ян, зокрема болгар, в Північне Причорномор'я і особливо на території Подунав'я. До цього їх спонукало пригноблення збоку Османської імперії і релігійні утиски Константинопольської церкви. Вже в першій половині XIX століття майже завершується заселення болгарами Бессарабії. Їх поселення з'являються в інших районах Одещини і Миколаївщини [3, с. 68].

В результаті таких історично-політичних подій в межиріччі Дністра і Дунаю складається неповторна етнокультурна ситуація: взаємодія культур і мов багатьох слов'янських (і не тільки слов'янських) народів. Але найбільшою з часом стає болгарська діаспора. І саме болгарам вдається в процесі культурних взаємовпливів протягом століть зберігати свої традиції, свій побут і фольклор, свою мову.

Важливу роль у просвітницькій діяльності як етнічних болгар так і самої Болгарії відіграли праці українського ученого Ю.І. Венеліна (справжнє прізвище – Гуца, 1802-1839). Він написав граматику болгарської мови, праці з болгарської історії, літератури, фольклору, етнографії («Давні і нинішні болгари...», «Про зародження нової болгарської літератури»), водночас

досліджував питання історії й культури українського народу [4, с. 71]. Вагомий внесок у розвиток мовно-культурних зв'язків наших народів зробили вчені-мовознавці І.Срезневський, О.Бодянський, В.Григорович. У 1844-47 рр. під час подорожі до південнослов'янських країн саме Григорович знайшов Хілендарські листки – пам'ятку слов'янської писемності XI ст. Зараз вона зберігається в Одеській державній науковій бібліотеці. Видатний український мовознавець-болгарист академік Л.А.Булаховський протягом майже півстоліття займався болгарською мовою, зробив порівняльно-історичне дослідження слов'янських мов, багато його творів присвячено питанням порівняльної граматики наших споріднених мов [5, с. 34].

В наш час мовою міжнаціонального спілкування всіх етнічних спільнот півдня Одеської області безперечно залишається українська мова. Вона є, перш за все, мовою освіти, зокрема вищої. Саме вища освіта в сучасних умовах євроінтеграції відкриває нові шляхи та перспективи для молоді всіх етнічних груп прикордонного регіону.

Звичайно, що в умовах багатоетнічності населення півдня Одеської області необхідна виважена мовна і національна політика держави, яка б сприяла взаємовпливу і взаємозбагаченню національних культур всіх етнічних спільнот регіону Подунав'я.

1. Іван Огієнко. Історія української літературної мови. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
2. Истрин В.А. 1100 лет славянской азбуки. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
3. Мільчев В.І. Болгарські переселенці на півдні України. 1724- 1800 рр. – Київ-Запоріжжя, РА «Тандем-У», 2001. – 198 с.
4. Чорній В.П. Юрій Венелін – будитель слов'янських народів // Проблеми слов'янознавства: збірник наукових праць / Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. – Львів: Вища школа, 1990, вип. 42.
5. Москаленко В.А. Українсько-болгарські літературні та наукові зв'язки кінця XIX – початку XX ст. – К.: Наукова думка, 1987. – 214 с.